Profesora Paula Stradiņa kolekcija - Rīgas Stradiņa universitātes Anatomijas un antropoloģijas institūta anatomisko un embrioloģisko preparātu ekspozīcijā

Māra Pilmane

Latvijas zinātnieku vidū ir daudz personību, kuras ar savu darbu likušas latviešu tautas vārdam izskanēt pasaulē. Viena no šādām personībām ir ievērojamais ārsts ķirurgs un onkologs Pauls Stradiņš (1896–1958). Profesoram bijusi arī liela nozīme dažādu administratīvu lietu virzīšanā, tāpēc viņa vārdā nosaukta Latvijas medicīnas augstskola – Rīgas Stradiņa universitāte. Bet Paula Stradiņa kā ķirurga un onkologa atstātais mantojums, kas pašreiz atrodas Anatomikumā, ir vairāk nekā 1000 anatomisko preparātu un 98 anatomiskās mulāžas, kas ilustrē dažādu slimību skartos orgānus un audus.

Kolekcijai, gluži tāpat kā tās aizsācējam, ir bijis interesants liktenis, kurus vērts sīkāk aplūkot. Pauls Stradiņš sācis to veidot 1929. gadā un īpašā burtnīcā pierakstījis katra eksponāta datumu, nosaukumu un diagnozi. Akadēmiķis Jānis Stradiņš atceras kā tēvs veidojis šo kolekciju, arī to, ka tā ilgus gadus atradusies Paula Stradiņa Klīniskās slimnīcas bēniņu stāvā. Profesors kolekciju demonstrējis arī apmeklētājiem. Viens no interesantākajiem eksponātiem bijusi rakstnieka Antona Austriņa niere un/vai nierakmeņi. Antons Austriņš tika smagi ievainots 1905. gada janvārā sadursmēs pie Dzelzs tilta. Viņš pārcieta daudzas operācijas: sākumā Pēterburgas Kara medicīnas akadēmijā, bet pēc tam profesora P. Stradiņa klīnikā.

Savulaik pie Paula Stradiņa strādājis arī Latgales Māras pieminekļa autors, ievērojamais tēlnieks Kārlis Jansons, tādēļ pilnīgi iespējams, ka kolekcijā saglabājusies arī kāda šā tēlnieka radītā mulāža.

Paša profesora Paula Stradiņa pēdējie kolekcijas papildinājumi datēti ar 20. gs. 50. gadiem, bet pēc profesora ierosmes kolekciju regulāri ar uzskates materiāliem līdz 1956. gadam papildinājuši viņa skolnieki.

Vēlākā laikā Paula Stradiņa klīniskās slimnīcas bēniņus vairs neizmantoja, un kolekcija kopā ar vecām mēbelēm, galvenokārt vitrīnām, kurās bija izvietoti

Rīgas Stradiņa universitātes Anatomijas un antropoloģijas institūtā izvietotā Paula Stradiņa anatomisko eksponātu kolekcija

eksponāti, lēnām slīga aizmirstības putekļos. Tomēr pilnībā aizmirsta tā nebija. No laika zoba iznīcības retos un unikālos eksponātus izcēla pārmaiņas, kas sākās 2002. gadā. Tās sakrita ar vairākiem labvēlīgiem apstākļiem. Pirmkārt, kā atceras Rīgas Stradiņa universitātes ķirurģijas klīnikas vadītājs profesors Jānis Gardovskis, "daudzus gadus par kolekciju, kas glabājās Paula Stradiņa slimnīcas bēniņos, neviens nerūpējās un tā jau gandrīz bija nolemta bojāejai. Iespējams, ka tai tomēr stāvējis klāt kāds labais gariņš un tā tomēr bija saglabājusies līdz mūsu dienām. Ja kāda lieta stāv ilgāku laiku, tai vienmēr uzrodas kāds pircējs vai gribētājs. Šoreiz tā bija profesore Māra Pilmane, kas par šo kolekciju bija lielā sajūsmā. Tā nu mēs salīgām..." Otrkārt, tā patiešām bija Rīgas Stradiņa universitātes rektora profesora Jāņa Vētras un Anatomijas un antropoloģijas institūta direktores profesores Māras Pilmanes lielā interese. Viņi uzskatīja, ka šī kolekcija vislabāk piedienētu Anatomikuma plašajiem gaitenīiem un augstajām velvēn, kuras pieskandina pirmo kursu medicīnas studentu zinātkārās čalas, tiem analizējot konkrētos mirušo cilvēku audu eksponātus. Visbeidzot, pēdējais nosacījums bija Stradiņa slimnīcas toreizējā aktīvā un entuziastiskā direktora dr. Māra Plaviņa vēlme sakārtot gadiem novārtā atstātos slimnīcas bēniņus un piekrišana kolekcijas pārvešanai uz Anatomikumu.

Kolekcijas pārvešana un tās restaurēšana noritēja astoņus garus mēnešus, sākot no 2002. gada maija līdz tā paša gada nogalei. Preparātu iesaiņošanu, pārvešanu un restaurāciju nodrošināja Rīgas Stradiņa universitātes Anatomijas un antropoloģijas institūta darbinieki. Tika pārvesti preparāti, mulāžas, speciālas ekspozīcijas mēbeles, divi galdi, pie kuriem profesors Pauls Stradiņš tika gatavojis lielāko daļu paša vāktu eksponātu, un tālaika krēsli. Anatomikuma ieguvums bija arī unikāli tālaika 150 stikla demonstrācijas trauki, kādus mūsu dienās vairs neražo un kurus nav pat iespējams pasūtīt stiklinieku darbnīcās. Diemžēl ne visu izdevās saglabāt, jo, krītot apmetumam no Stradiņa slimnīcas bēniņu griestiem, bija pilnībā sadragāts embriju eksponātu skapis ar visu tā saturu. Tāpat laika pārbaudījumu

nebija izturējuši aptuveni 30 slapjo preparātu, kuri bija tik ļoti izžuvuši, ka tos neizdevās restaurēt ne ar kādiem pūliņiem. Arī daļu esošo mulāžu nācās atstāt, jo tās bija saplaisājušas vai neglābjami sabojātas. Pārvestos preparātus atmazgāja, to restaurēšanā un saglabāšanā izmantoja daudzas dažādas metodes. Pēc preparātu vairākkārtējas apstrādes un restaurācijas lielāko daļu slapjo preparātu ievietoja hermētiski noslēgtos stikla traukos 5 % formalīna šķīdumā, bet citus – formalīna un spirta maisījumā vai arī tikai spirtā, kas bija bijusi sākotnēja preparātu ieguldināšanas vide. Lielāko daļu darbu, kas tika paveikti restaurējot preparātus, nodrošināja Anatomijas un antropoloģijas institūta darbinieki Roberts Veidemanis un Boriss Vasiljevs, bet preparātu kolekciju aprakstus sagatavoja RSU studentes Irina Ggojeva un Maija Bīvere. “Tas bija ļoti liels darbs, un es kā māte aprūpēju katru kolekcijas eksponātu”, tā to laiku atceras Roberts Veidemanis.

Pavisam kopā Paula Stradiņa kolekcija tika izkārtota 22 ekspozīcijas vitrīnās un skapjos, ietverot gan sausus, gan slapjos preparātus, ģipša mulāžas. Lielākā daļa ekspozīcijas sniedz ieskatu labdabīgo un ļaundabīgo audzēju dažādībā. Plaši pārstāvētas ir kaulu, ādas, iekšējo orgānu un sistēmu – centrālās un perifēriskās nervu sistēmas, asinsrites sistēmas, elpošanas un gremošanas sistēmas, urīnsistēmas, dzimumorgānu sistēmas, endokrīnās sistēmas un imūnsistēmas preparātu kolekcijas ar vizuāli redzamajām audu struktūras pārmaiņām un formas variācijām. Konkrētie eksponāti ietver primāros un sekundāros nervu sistēmas bojājumus, asinsizplūdumus, infāktus, neiroleikēmiju skartus audus, muguras smadzeņu saspiedumus, krūškurvja, bronhu, nieru, zarnu, ļaundabīgo melanomu metastāzes, galvas smadzeņu asinsvadu slimību skartus audus, dažādas etioloģijas radītas asinsvadu patoloģijas (aterosklerotiskas pārmaiņas, trombozes, varikozas vēnas, maligni asinsvadu audzēji). Sistēmu ietvaros demonstrēti tiek orgānu iekaisumi, čūlas, asinsvadu bojājumi, hronisku procesu radītas audu pārmaiņas, cistiskas pārmaiņas.

Vairāki eksponāti parāda cilvēka kaitīgo ieradumu (alkohols, nikotīns u.c.) vai kaitīgās darba vides radītās sekas.

Neliela daļa preparātu atspoguļo cilvēka attīstības dažādas stadijas, anomāliju radītās sekas augļiem, kā arī dažādu teratogēno faktoru ietekmi uz embrijiem un augļiem. Tā kā tieši šī kolekcijas daļa saglabājusies vissliktāk, tāpēc tā iekļauta jau esošajā Anatomijas un antropoloģijas institūta embriju un augļu ekspozīcijas sastāvā.

Visbeidzot, atsevišķu daļu kolekcijas veido apmēram 300 histopatoloģisko griezumu, kuros var redzēt dažādu slimību skartās audu morfoloģiskās pārmaiņas.

Kolekcijas oficiāla atklāšana notika 2003. gada 31. janvārī Anatomikumā. Šis pasākums tika veltīts Latvijas augstākās medicīnas izglītības 83. gadskārtai un tika plaši atspoguļots Latvijas presē.

Kolekcija ietverta Rīgas Stradiņa universitātes Anatomijas un antropoloģijas institūta anatomisko un embrioloģisko eksponātu klāstā vienlaikus ar institūta embrioloģisko eksponātu kolekciju un profesora A. Amejina (1914–1992) vāktajiem preparātiem. Mūsdienās RSU Anatomijas un antropoloģijas institūta kolekcija ir plaši

apmeklēja: interesentu skaits gadā pārsniedz 1100, tie ir galvenokārt dažādu skolu 7.–12. klašu skolēni, studenti, karavīri, citi interesenti. Ekskursijas, kuras ietver gan populārzinātniskas lekcijas, gan arī eksponātu demonstrāciju vada institūta docētāji – profesore Māra Pilmane un asistente Dzintra Kažoka. Visas šīs kolekcijas ir vērtīgs pieredzes materiāls studijām, zinātniskai darbībai arī klīnicistiem; nozīme tām ir arī nākamā medicīnas studiju reflektantu organizēšanā. Tādējādi Anatomikumā, kas ir Paula Stradiņa vārdā nosauktās universitātes sastāvā, joprojām ir dzīvas profesora Paula Stradiņa idejas, viņa rūpes un mērķis – mudināt cilvēkus rūpēties par sevi un kopt savu veselību, lai Latvijā dzīvojošā tauta būtu veselīga, spēcīga un gudra.

Vēres

Anatomikumā apskatāma profesora Stradiņa medicīnisko preparātu un mulāžu kolekcija. *BNS*, 2003, 17. janv.

Rakstnieka Antona Austriņa niere aplūkojama izstādē. *Vakara Ziņas*, 2003, 5. febr.

The Professor Pauls Stradiņš Collection: Anatomic and Embryo-logical Exhibits at the Institute of Anatomy and Anthropology of the Rīga Stradiņš University

By Māra Pilmane

Many distinguished Latvian scientists did work which ensured that the name of Latvia was heard throughout the world. The surgeon and oncologist Pauls Stradiņš (1896–1958) was one such individual. The professor also played an important role in handling various administrative matters, and that is why the former Latvian Academy of Medicine has now been named after him – the Rīga Stradiņš University. His heritage as a surgeon and oncologist, however, is made up of more than 1000 anatomical specimens and 98 examples of anatomical moulage. These illustrate organs and tissue affected by various disorders and are housed at the Institute of Anatomy and Anthropology of the Rīga Stradiņš University.

Māra Pilmane LZA koresp. loc., *Dr. habil. med.*, profesore
RSU Anatomijas un antropoloģijas institūta direktore